

Μακεδονικά

Τόμ. 36 (2007)

**Μ. Γ. Βαρβούνης, Κατά το όρος του Άθωνος.
Αθωνικά και αγιορείτικα μελετήματα,
Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός Οίκος Αφών Κυριακίδη
α.ε., 2006, σσ. 416**

Μ. Γ. Σέργης

doi: [10.12681/makedonika.36](https://doi.org/10.12681/makedonika.36)

Copyright © 2014, Μ. Γ. Σέργης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σέργης Μ. Γ. (2011). Μ. Γ. Βαρβούνης, Κατά το όρος του Άθωνος. Αθωνικά και αγιορείτικα μελετήματα, Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός Οίκος Αφών Κυριακίδη α.ε., 2006, σσ. 416. *Μακεδονικά*, 36, 272–274.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.36>

περί την Οθωμανική Αυτοκρατορία, επηρεασμένων είτε από οριενταλιστικές είτε από τουρκικές εθνικιστικές αντιλήψεις. Σκόπιμος θα ήταν επίσης ο περιορισμός του ερευνητικού πεδίου του βιβλίου στην περίοδο μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830-2005) –στην οποία ο συγγραφέας ούτως ή άλλως αποδίδει και έμφαση.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις ωστόσο δεν μειώνουν τη συνολική αξία του βιβλίου. Το βιβλίο αποτελεί χρησιμώτατο βοήθημα για τον ακαδημαϊκό μελετητή των ελληνοτουρκικών σχέσεων και διαφωτιστικό ανάγνωσμα για κάθε ενδιαφερόμενο για αυτή την τόσο σημαντική πτυχή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Πανεπιστήμιο Ισίκ, Κωνσταντινούπολη

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

Μ. Γ. Βαρβούνης, *Κατά το όρος του Άθωνος. Αθωνικά και αγιορειτικά μελετήματα*, Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός Οίκος Αφών Κυριακίδη α.ε., 2006, σσ. 416.

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο κ. Μ. Γ. Βαρβούνης, Αναπλ. Καθηγητής Λαογραφίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο, καταγίνεται συστηματικά με τη μελέτη ζητημάτων που αφορούν στην Αθωνική Κοινότητα. Το 1999, σε συνεργασία με τον Αναπλ. Καθηγητή του ιδίου Πανεπιστημίου κ. Στάθη Κεκριδή, δημοσίευσε τη μονογραφία *Αγιορείτικα μετόχια στη Σάμο*, ενώ το 2003 κυκλοφορήθηκε το βιβλίο του *Καυσοκαλυβίτικα νεομαρτυρολογικά. Γυμνασιολογικά κείμενα περί νεομαρτύρων από τη Βιβλιοθήκη της Ιεράς Σκήτης των Καυσοκαλυβίων Αγίου Όρους*, προϊόν της συνεργασίας του με τον Γέροντα Πατάπιο Καυσοκαλυβίτη, Βιβλιοφύλακα της σκήτης της Αγίας Τριάδας (των Καυσοκαλυβίων). Στο μεσοδιάστημα της έκδοσης των δύο αυτών – σημαντικών για την ιστοριολογογραφική απεικόνιση του ορθόδοξου μοναχισμού – βιβλίων είδαν το φως της δημοσιότητας οι εργασίες του συγγρ. οι οποίες συγκροτούν τον παρούσαζόμενο εδώ τόμο.

Σ' αυτόν περιλαμβάνονται δεκατέσσερα κείμενα, ιστορικά και λαογραφικά, τα οποία αφορούν σε ζητήματα του Αγίου Όρους. Το πρώτο κείμενο (αφ. Ι) αναφέρεται σε μορφές της παραδοσιακής καθημερινότητας στο Άγιο Όρος και στους παράγοντες που τις καθιέρωσαν στο διάβα του χρόνου, ενώ το δεύτερο κείμενο (αφ. ΙΙ) αναφέρεται στους τρόπους, τους εκάστοτε σκοπούς και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι επισκέπτες και οι μελετητές του Άθωνος προσεγγίζουν την ιστορία του, την πολιτισμική προσφορά του, αυτά τα ίδια τα καθιδρύματα της μοναστικής κοινότητας. Η υπ' αριθμ. ΙΙΙ μελέτη σχετίζεται με την *αναπαράσταση* του Αγίου Όρους από τον λόγιο μοναχό Παχώμιο Ρουσάνο, την εικόνα του δηλαδή, όπως τη συνέλαβε και την απέδωσε ο κριτικός και επικριτικός Ζακύνθιος λόγιος (όπου διαπίστωνε υπερβολές και «αντικανονικότητες»), ο αυστηρός αυτός τηρητής των παραδεδομένων θρησκευτικών θεσμών.

Ως δείγμα των παλαιόθεν αναπτυγμένων πολυεπίπεδων σχέσεων των αγιορείτικων μοναστηριών με τον ελληνικό, τον βαλκανικό και τον μικρασιατικό χώρο μελετώνται και παρουσιάζονται εδώ οι σχέσεις του Αγίου Όρους με τη Σάμο (αφ. εργασίας ΙV), μέσα από έγγραφα, χειρόγραφα, επιγραφές, σημειώσεις και ενθυμώσεις εντύπων βιβλίων, ώστε να διαφανεί η συμβολή του στον σχηματισμό της ηθικής και χριστιανικής φυσιογνωμίας του νησιού. Οι τέσσερις μελέτες είναι αφιερωμένες στην κουλτούμουςιανή σκήτη του Αγίου Παντελεήμονος. Σκιαγραφείται η ιστορική πορεία της σκή-

της (αφ. V), καταγράφονται κειμήλια, η διαδοχή των δικαίων και τα σπουδαία έγγραφα του κυριακού της (αφ. VI), εκδίδονται οι κανονισμοί (σπουδαία και σημαντικά αρχαιακά τεκμήρια), καταλογογραφούνται έγγραφα, χφ. του Κυριακού (αφ. VII), όσα δηλαδή δεν περιλαμβάνονται στη γνωστή καταγραφή των Μ. Κατράμαδου – Λ. Πολίτη, καθώς και τα βιβλία που βρίσκονται στο σκευοφυλάκιο της σκήτης (αφ. VIII), με τις ενθυμήσεις και τα σημειώματά τους, 383 τον αριθμό. Παρέχονται δηλαδή πολύτιμα στοιχεία για την ιστορία της σκήτης του Αγίου Παντελεήμονα, η οποία ελάχιστα έχει απασχολήσει τους ερευνητές του Αγίου Όρους, αν και αποτελεί ενδιαφέρουσα περίπτωση ενός ενδεούς μοναστικού καθιδρύματος του 18ου αι., το οποίο προσπαθεί να επιβιώσει μέσα σε αντίξοες συνθήκες και εγγενείς δυσκολίες. Ο συγγρ. παρατηρεί – εύστοχα – ότι *παρά την φαινομενικά αποσπασματική μορφή τους, οι μελέτες αυτές αποτελούν μια σύνθεση ιστορικής προσέγγισης, που έχει σχεδιαστεί για να διαβάζεται συνολικά, ώστε ο αναγνώστης βαθμιαία να εισάγεται στην ενδιαφέρουσα ιστορία του μετabyζαντινού σκητιωτικού μοναχισμού* (σ. 14). Η λεπτομερής καταλογογράφηση τέτοιων εντύπων – και μάλιστα κάποιων ενδιαφερόντων παλαιτύπων – προσφέρει γόνιμη πρώτη ύλη για τη συνολική μελέτη της ιστορίας του θρησκευτικού εντύπου, τόσο στις πηγές παραγωγής του όσο και σ' αυτές της «κατανάλωσής» του.

Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται τα δύο μελετήματα που αφορούν στη σκήτη της Αγίας Τριάδος (των Κανσοκαλυβίων, αφ. X, XI). Σ' αυτά μελετώνται κάποιες ενδιαφέρουσες εγγραφές σε βιβλία της Βιβλιοθήκης του Κυριακού (αφ. X), αλλά και καταλογογραφείται αναλυτικά η πλούσια αυτή Βιβλιοθήκη (αφ. XI) με τη συνεργασία του κ. Στάθη Κεκριδή. Ένα ακόμη δημοσίευμα (αφ. IX) αναφέρεται στο μετόχι του Πόρτο Λάγους, της Ι. Μονής Βατοπαϊδίου, και κυρίως σε μια καλύβη της Νέας Σκήτης, αυτή των Αγίων Αναργύρων.

Τα τελευταία μελετήματα του τόμου αναφέρονται α) στο αγιορείτικο «πρότυπο βίου και μαρτυρίου» που έδωσαν με τον θάνατό τους οι νεομάρτυρες (αφ. XII), με βάση την περίπτωση του αγίου Γεωργίου του εξ Εφέσου (1756-1801), και β) στους αγιορείτες νεομάρτυρες της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινούπολης (αφ. XIII). Ο συγγρ. κρίνει ότι το Γένος μας χρωστά πολλά στους νεομάρτυρες, τους θεωρεί *μηχανισμό αντίστασης στην αφομοιωτική τάση της κεντρικής σουλτανικής εξουσίας, παράγοντα φωτισμού και αφύπνισης του Γένους, πρότυπο και υπόδειγμα στους υπόδουλους, (αφού) στερέωσαν την πίστη τους και τους παρέιχαν ερείσματα ελπίδας, αντίστασης, αυτογνωσίας και εμμονής στα πάτρια* (σ. 16).

Τέλος δημοσιεύεται ένα μελέτημα (αφ. XIV) για τους αγιορείτες Κολλυβάδες και το φιλοκαλικό κίνημα στη Σάμο κατά τους 18ο και 19ο αι., με το οποίο καταδεικνύεται η σημασία της διασποράς των Κολλυβάδων στο Αιγαίο (Σμιάθο, Ικαρία, Σάμο, Πάτμο), αλλά και η πολυσημαντικότητα της διάδοσης του φιλοκαλικού κινήματος στον ελλαδικό χώρο, και ειδικότερα στη Σάμο. Με συγκεκριμένα στοιχεία καταφάνεται πώς τα δυο αυτά κινήματα (κολλυβαδισμός και φιλοκαλισμός) μετέφεραν τη ζώσα πνευματικότητα του Αγίου Όρους στον υπόδουλο ελληνισμό και ζωογόνησαν τον μοναχισμό στη Σάμο, έως τα μέσα του 20ού αι.

Ο τόμος κλείνει με χρησιμικότατο ευρετήριο και πλούσια εικονογράφηση που οφείλεται κυρίως στην καλαισθησία του κ. Τάσου Κυριακίδη, του λόγιου και φιλαγιορείτη εκδότη.

Η αναδημοσίευση εργασιών, διάσπαρτων σε διάφορα περιοδικά και επιστημονικούς τόμους, για το Άγιο Όρος και η συγκέντρωσή τους εδώ (εκτός του ότι ανευρίσκονται εύκολα) δικαιώνει έναν επιπλέον σκοπό της εκδόσεως: να καταδειχθεί

άλλη μια φορά η προσφορά του ορθόδοξου αγιορειτικού μοναχισμού στην πνευματική και εθνική ανασυγκρότηση του ελληνισμού. Ας μας επιτραπεί να εξάρουμε ιδιαίτερες τις εργασίες του συγγρ., τις σχετικές με την καταλογογράφηση χειρογράφων και εντύπων βιβλίων, με τα σημειώματα και τις ενθυμήσεις τους, αυτή τη μονότονη και ανιαρή, αλλά επίπονη και δημιουργική εργασία, από την οποία ο μελετητής μπορεί να οδηγηθεί σε ασφαλέστερα συμπεράσματα για την πνευματική κατάρτιση και τα ενδιαφέροντα των μοναχών, για το έργο κάθε μοναστικού ιδρύματος, για τις προσωπικότητες που συνδέθηκαν μ'αυτά. Παράλληλως, οφείλουμε να τονίσουμε τη συμβολή του συγγρ. στη «διήγηση» της ενδιαφέρουσας «μικρής ιστορίας» των σκητών του Αγίου Όρους, η οποία συχνά κινείται στο περιθώριο της «μεγάλης» αγιορείτικης ιστορικής ζωής, αφού το επιστημονικό ενδιαφέρον συνήθως εστιάζεται στις «επώνυμες» μονές. Η ιστορία των σκητών συμπληρώνει υπάρχοντα κενά και βοηθά τελικά στη δημιουργία μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας για τα αγιορείτικα καθιδρύματα.

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο

Μ. Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Θάνος Βερέμης – Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2006, σελ. 653.

Το βιβλίο των καθηγητών Θάνου Βερέμη και Ιωάννη Κολιόπουλου είναι από πολλές απόψεις μια καινοτομική προσέγγιση της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

Αποτελεί ένα από τα λίγα ακαδημαϊκά βιβλία που δηλώνει ότι προσεγγίζει την ιστορική εξέλιξη της χώρας υπό το πρίσμα της φιλελεύθερης κοσμοθεωρίας. Φιλελεύθερης με την έννοια του κλασικού φιλελευθερισμού που γνώρισε η Ευρώπη και η Βόρεια Αμερική τον 18ο αι.: πολιτικά δικαιώματα και ατομικές ελευθερίες, και κυρίως την ανάπτυξη του πολίτη ο οποίος διαμορφώνει την αντίληψή του με βάση τον ορθό λόγο. Τίθεται λοιπόν ο φιλελευθερισμός ως το κριτήριο με βάση το οποίο ερμηνεύεται η νεότερη ελληνική ιστορία από το 1821 και εξής.

Δεν είναι όμως αυτή η μόνη καινοτομική προσέγγιση του βιβλίου. Αυτό που κάνει το βιβλίο βάση για την έρευνα είναι τελικά η ικανότητά του να χρησιμοποιεί τον όγκο της ελληνικής ιστοριογραφίας της τελευταίας τριακονταετίας με τρόπο κριτικό και δημιουργικό και να αξιοποιεί εκ νέου πρωτογενείς πηγές υπό το φως αυτής ακριβώς της φιλελεύθερης οπτικής που αποτελεί το κεντρικό του θέμα.

Πέντε ή έξι βασικά θέματα που απασχολούν το βιβλίο αναδεικνύουν αυτό το κρίσιμο σημείο. Πρώτα-πρώτα η αντίληψη για το έθνος, την εθνική ταυτότητα και τον χαρακτήρα του εθνικού κινήματος των Ελλήνων. Η προσέγγισή μας στα θέματα αυτά, για το ζήτημα του εθνικισμού γενικά, ταλαντευόταν μεταξύ δύο ακραίων αντιλήψεων, από τη μια της τρισχιλιετούς αδιάσπαστης συνέχειας του ελληνικού έθνους, της κλασικής δηλαδή θεώρησης του Παπαρρηγόπουλου, και, από την άλλη, αντιλήψεων βασιζομένων επί των νεότερων θεωρητικών προσεγγίσεων που θεωρούσαν τα έθνη κατασκευές της νεωτερικής εποχής, του τέλους του 18ου αι. και των αρχών του 19ου. Η αφήγηση του βιβλίου αναδεικνύει όμως τον σύνθετο χαρακτήρα του φαινομένου που δεν προσφέρεται σε εύκολες γενικεύσεις και θεωρίες οι οποίες βασίζονται σε μια εκλεκτική χρήση ιστορικού υλικού. Μέσω επίπονης έρευνας στις πηγές οι συγγραφείς αναδεικνύουν ότι το ελληνικό έθνος βασίζεται μεν σε μια συνεχή